

## **Fragmenten van utopia**

Alois M. Müller, Museum für Gestaltung Zürich (red.) Daniel Libeskind: Radix–Matrix; Architekturen und Schriften (Duits) Uitg. Prestel, München–New York, 1994.

Deze monografie over het werk van Libeskind verscheen in het kader van de tentoonstelling "The Traces of the Unborn, Berlin Projekte von Daniel Libeskind" in het Joods Museum te Berlijn, Martin Gropius-Bau te Berlijn en begeleidt de overzichtstentoonstelling "Radix, Matrix – Daniel Libeskind Architekturen" in het Museum für Gestaltung te Zürich (van 3-9 tot 6-11-1994).

Het boek valt uiteen in drie overzichtelijke hoofdstukken. Te weten: één deel met tekeningen, installaties, stedenbouwkundige en architectonische projecten, een tweede deel met drie beschouwende artikelen en een derde deel met 15 teksten van Libeskind. De vormgeving en de structuur van het boek spreken niet tot de verbeelding, maar de gekozen opzet staat de inhoud niet in de weg. Het boek wekt de indruk het complete oeuvre van Libeskind te omvatten. Echter schijn bedriegt. Bijvoorbeeld voor nationalistes onder ons is het jammer dat het stadspoortenproject in Groningen ontbreekt. Halverwege het boek ontdekken we waar het in deze publicatie vooral om te doen is: namelijk hoe Libeskind in zijn werk architectonisch de Holocaust problematiseert. De nadruk op de Holocaust is evident – als enige plek in het boek – wordt de Joodse uitbreiding van het Berlijn museum aangevuld met een kritische lezing en discussie van en met Derrida.

Libeskind is zich bewust dat architectuur de problemen van onze wereld niet kan oplossen. Toch is hij op zoek naar mogelijkheden die de architectuur kan ontwikkelen om de corruptie van de samenleving te weerstaan. Volgens Libeskind is het onacceptabel dat de architect vandaag de dag een "Meinungslieferant" is geworden, vermomd in de schaapskieren van het pluralisme. Als antwoord op deze malaise zoekt Libeskind het avontuur op en neemt hij bewust risico. Een "... Abentuer", zegt Libeskind, "das sich selbst als Suche nach dem Woher, dem Wohin und den Warum der Bedingungen von Architektur versteht: eine Suche nach dem Wunder oder doch zumindest nach dem Abgrund, der den Zustand der Architektur illuminiert." Alois M. Müller zet in zijn heldere inleiding, "Die Musen des Daniel Libeskind", uiteen hoe Libeskind dit avontuur gestalte geeft. Libeskind bevraagt en overschrijdt volgens Müller voortdurend de grenzen van het gebruikelijke. Ontwerpen van Libeskind bestaan uit een matrix van bouwkundige en programmatische lijnen. Deze lijnen, op te vatten als driedimensionale lichamen, snijden elkaar, lopen onder elkaar door, botsen of banen zich op een andere manier voort. Zo bouwt Libeskind een "methodische Zweifel" in. Eén die volgens Müller getuigt van een "reflexiever Verhältnis". Libeskind beschouwt het verlichtingsdenken niet als zaligmakend. Hij treedt hier in de voetsporen van Adorno. Volgens Adorno is de moderne rationaliteit, organisatie, bureaucratie en het bestuur geïnfecteerd door hetzelfde denken dat tot de Holocaust heeft geleid. Dit "Aufklärungspessimismus" van Libeskind komt volgens Müller vooral naar voren in de uitbreiding voor het Museum in Berlijn. Met name de lege rechthoekige schacht, met namen van miljoenen vermoorde joden op de muur, getuigt hiervan. Libeskind's werk verhoudt zich altijd tot de culturele geschiedenis van een lokatie en de culturele waarde van het te huisvesten programma. Müller concludeert dat Libeskind's projecten fragmenten van utopia zijn waar de "...Viel-Schichtigkeit, für die Ungleichzeitigkeit und Widersprüchlichkeit von verschiedenen Geschichten..." in tot uiting komt. De tekst van Kurt Winkler, "Ceci n'est pas un musée – Daniel Libeskinds Berliner Museumprojekt", vangt aan met een nauwkeurige

analyse van het programma van het Joodse Museum, maar richt zich vooral op de betekenis van de void die het zigzagvolume doorsnijdt. Volgens de auteur maakt Libeskind een "Nicht-Museum" om de bezoeker een waarnemingscapaciteit bij te brengen, die eerder op vragen uit is dan op antwoorden. Libeskind draait het exposeren, om door het onderwerp in een wereld van velerlei betekenissen en tegenspraken op te nemen. Evenals Derrida signaleert Winkler een gevaar wanneer architectuur zich te nadrukkelijk bevrijdt van een "neutrale" functionele zingeving. Daarmee tilt het zich als het ware over de betekenisloosheid heen. Het beweegt zich op een smal pad tussen alles willen betekenen en evenzo de verstarring van een architecture parlante. Derrida en Winkler doelen hiermee op de metaforische werking van de leegte in het museum die stijf staat van de Holocaust. Het verdeelde Berlijn symboliseert, overgedragen door de void, alle gedeelde steden van de wereld. De Duits-joodse verhouding wordt de metafoer van alle culturele-symbiosen. De Holocaust wordt als het einde van de geschiedenis naar voren geschoven. Deze leegte laat geen ruimte voor interpretatie. Ze wordt een teken van een ideologisch gesloten concept. "Point of No Return" is een complexe tekst van Mark C. Taylor, die verscheidene abstracte filosofische en religieuze aandoele noties in het werk van Libeskind traceert. Met behulp van citaten van Sefer ha-lyyn, Heidegger, Blanchot, Borel, Kafka, Kadinsky, Bataille, Areopagita, Jabès, Celan, Derrida, Lacan en Kierkegaard probeert hij uit te vinden welk punt Libeskind maakt. Taylor begint zo: "... Macht Daniel Libeskinds Architektur ein Punkt? Welchen Punkt? Was für ein Punkt? Wessen Punkt? Seinen Punkt? Oder einen anderen Punkt? Vielleicht den Punkt eines Anderen? Kommt Daniel Libeskind Architektur auf den Punkt oder ist sie ohne Punkt? ..." Een fascinerende tekst, die hardop denken prikkelt, maar het punt dat de auteur voor ogen staat niet prijs geeft. De lezer verdwaalt in een filosofische mist die veel weg heeft van de ontwerpen van Libeskind zelf. Men lijkt alle kanten op te kunnen en tegelijkertijd beseft men dat iedere vooruitgang risico inhoudt. De lezer blijft in vertwijfeling achter.

Als bronnenboek is deze monografie uitstekend. Het is alleen jammer dat de artikelen – zoals dat ook gebeurt in veel tijdschriften – het werk van de architect op de voet volgen. De samenstellers en auteurs hebben zich te gemakkelijk laten verleiden door de kracht van het werk van het individu. Waarom alleen materiaal van Libeskind gebruiken en geen verhelderende doorsneden e.d. of echte projectbeschrijvingen toevoegen naast zijn eigen filosofische teksten? Het zou de leesbaarheid van zijn complexe plannen ten goede zijn gekomen. Nu verliest de inhoud zich al te gemakkelijk in een esthetische trip, die alleen goed is voor de kijkcijfers. Dat kan niet de wens van Libeskind zijn. Waarom zijn er geen eerder verschenen belangrijke kritieken opgenomen? Libeskind die zelf daarom avontuur en risico in het vaandel draagt, solliciteert naar een stevig debat. Daarom is het spijtig dat dat nu net aan deze monografie voorbij gaat. Er ontbreekt bijvoorbeeld een gedegen discussie die de theorie van Libeskind vanuit het praktische werk (het programma en de tectoniek) onderzoekt. Zijn ideeën zijn fragmenten van utopie en stimuleren in concept tot reflectie. Maar welke reflectie streeft Libeskind na? Waarover gaat die reflectie? Waar stuurt zijn methodische twijfel op aan? Een esthetische chaos van historische fragmenten? Een intellectuele, filosofische kaart? Waarom worden sommige fragmenten van de culturele landschappelijke kaart geëxtrapoleerd en andere weggestopt of vergeten? Vele vragen doemen op. Met dit bronnenboek in handen kan het eigenlijke debat, over de inzet van het werk van Libeskind uitstekend beginnen.

Roemer van Toorn

De Architect